

Kistérségi vizsgálatok az Észak-Alföld régióban

Bittner Beáta

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum,
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar,
Vállalatgazdaságtani és Marketing Tanszék, Debrecen
bittner@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország Európai uniós csatlakozását megelőzően – a Strukturális Alapok forrásaihoz való hozzáférés érdekében, illetve a megkívánt területi információs szolgáltatás kialakításához – az ötfokozatú területi rendszer kialakítása nélkülözhetetlen volt. Mind az Európai Unióban, mind Magyarországon az egyes régiók és térségek között jelentős különbségek vannak. A regionális politika célja a fejlettségbeli különbségek mérséklése, az életszínvonalbeli eltérések csökkentése, vagyis az, hogy az Európai Unió valamennyi régiójában méltányos szintű átlagos életszínvonalat és jövedelmet biztosítson az ott élők számára.

Hazánkban az elmúlt évtizedben az egyes területi különbségekből fakadó hatások felerősödtek. Miközben a fejlettségben élen járó főváros és az azt övező agglomeráció, valamint a Dunántúl észak-nyugati sávjának előnye tovább nőtt, a legfejletlenebb térségek fejlődési üteme messze az átlag alatt maradt. A leszakadó térségek az északkeleti országrészen és a Dél-Dunántúlon koncentrálnak. A fejlettségi különbségek olyan társadalmi aszimmetriák kialakulásához vezetnek, melyek kezelése elkerülhetetlen.

Ebben a tanulmányban szeretném bemutatni az Észak-Alföld régió kistérségeit, valamint feltárni a fejlettségi különbségek lehetséges okait.

Kulcsszavak: Észak-Alföld régió, kistérség, fejlettségi különbségek, felzárkóztatás

SUMMARY

Before Hungary joined the European Union – in order to gain access to the sources of Structural Funds and to create the expected regional information service – a build up of five-level territorial system was indispensable. Both in the EU and in Hungary, there are significant differences among regions. The aim of regional policy is to reduce differences regarding development and living standards, in order to guarantee a reasonable living standard and income for every region's inhabitants in the EU.

In Hungary, during the last decade, the effects of regional difference grew. While the advantage of the leading capital and its agglomeration and the eastern and western parts of Transdanubia was growing, meanwhile the most undeveloped areas' rates of development remained under the mean. The underdeveloped areas are in the northeastern part and in Southern Transdanubia. The developmental differences lead to such great social asymmetries, that these simply beg for remedying.

In this study, I would like to present the sub-regions of the North Great Plain Region and uncover the possible reasons of the developmental differences.

Keywords: North Great Plain Region, sub-region, development differences, closing up

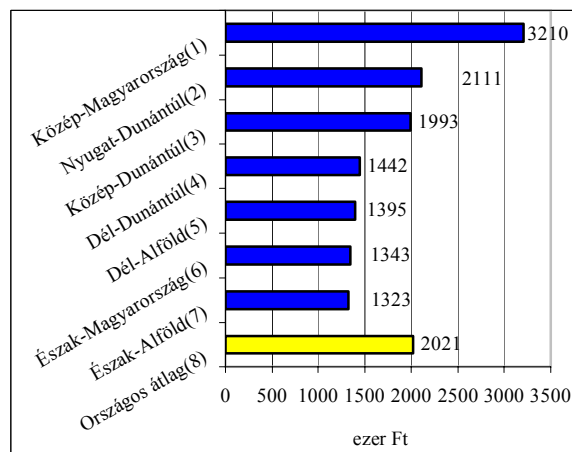
Magyarország Európai uniós csatlakozását megelőzően – a Strukturális Alapok forrásaihoz való hozzáférés érdekében, illetve a megkívánt területi információs szolgáltatás kialakításához – az ötfokozatú területi rendszer kialakítása nélkülözhetetlen volt.

Ennek megfelelően 2004. május 1-én életbe lépett a NUTS területi rendszer, melynek szintjei a következők:

- NUTS 1: ország
- NUTS 2: régiók
- NUTS 3: megyék
- NUTS 4: kistérségek
- NUTS 5: települések

A területi rendszer új elemeiként jelentek meg a régiók és a kistérségek. Az egyes régiók és kistérségek között hazánkban – csakúgy, mint az Európai Unió egészében – jelentős eltérések mutatkoznak. A különbségek mértékét több mutató segítségével mérhetjük, de a mutatók kiválasztásakor és azok alkalmazásukat illetően rendszerint jelentős véleménykülönbségek vannak a közgazdászok között. A térségek gazdasági fejlettségét az egy főre eső bruttó hazai termékkel jellemezhetjük. Az egy főre jutó GDP regionális alakulását az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: Az egy főre jutó GDP rézionként 2004-ben

Forrás: KSH, 2005

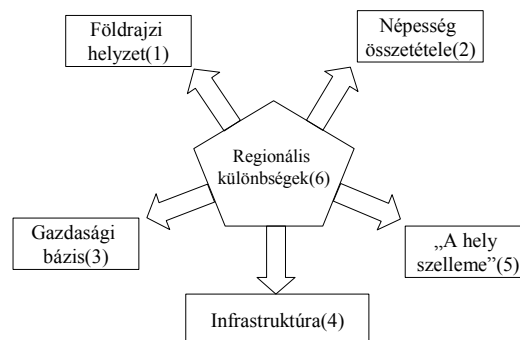
Figure 1: GDP in Hungary's Regions per capita in 2004 (1000 HUF)

Central Hungary(1), Western Transdanubia(2), Central Transdanubia(3), Southern Transdanubia(4), Southern Great Plain(5), Northern Hungary(6), Northern Great Plain(7), Average(8)

Látható, hogy 2004-ben az egy főre eső GDP értékei között jelentősek az eltérések. Közép-Magyarország előnye jól látható, messze az országos átlag feletti értékkel bír, ami mintegy 2,5-szerese az utolsó helyen álló Észak-Alföld régió értékének. Ez is bizonyítja, hogy a leggyorsabban fejlődő térség a főváros, valamint az azt övező agglomeráció, így az ország központi térségének súlya tovább nő. A gazdasági növekedés fontos színtere továbbá a Nyugat-Dunántúl régió. Miközben az említett területek előnye fokozódik, addig a legfejletlenebb kistérségek fejlődési üteme messze az átlag alatt marad. A leszakadó térségek főként az északkeleti országrészben és a Dél-Dunántúlon koncentrálnak. A fejlettségi különbségek olyan nem kívánt társadalmi és gazdasági jelenségekhez vezetnek, mint az elvándorlás, ennek következtében egyes térségek elnéptelenedése, a tőke- és munkaerő szélsőséges koncentrációja, stb. Ezért az ezt kiváltó okok feltárásával elengedhetetlen egy olyan program kidolgozása, melynek gyakorlati megvalósításával lehetővé válik a térségek közötti gazdasági egyensúly elérése és a jelenleg fennálló nagy eltérések mérséklése. Rechnitzer (2005) a regionális különbségek okait öt tényezőre vezeti vissza, melyet a 2. ábrán szemléltetnek.

A különbséget előidéző egyik ok a földrajzi elhelyezkedés. Megállapítható, hogy a periférián elhelyezkedő térségek – akár országon belül, akár kontinensen nézzük – mindig fejletlenebbek, mint a központi elhelyezkedésű területek, hiszen a periférikus területeknek általában nincs csatlakozási pontjuk a gyors ütemben fejlődő gazdasági csomópontokhoz, melyek gyakran a fővárost és a tudásközpontként is funkcionáló egyes megyeszékhelyeket jelentik.

2. ábra: A regionális különbség okai

Forrás: Rechnitzer, 2005

Figure 2: Cause of regional differences

Geographical situation(1), Consistence of population(2), Economic base(3), Infrastructure(4), Morale of place(5), regional differences(6)

Második okként a gazdasági bázis jelenik meg, hiszen az ágazati összetétel alapvetően befolyásolja a foglalkoztatást és a jövedelemtermelő képességet, valamint ezek következtében az életszínvonalat.

A különbségek okai között szerepel a népesség összetétele, azaz, hogy a térségben hányan laknak, milyen a lakosság korösszetétele, egészségi állapota, iskolázottsága, szakképzettsége. Ezeken kívül még számos jellemző tulajdonságot figyelembe vehetünk. A régiók népességének néhány jellemzőjét mutatja be az 1. táblázat. A táblázatból jól látható a régiók közötti jelentős különbségek.

1. táblázat

A népesség néhány jellemzője

Régió(1)	Népesség(2)		Aktivitási ráta, % (5)	Foglalkoztatási arány(6)	Munkanélküliségi ráta(7)	Havi bruttó átlagkereset, ezer Ft(8)
	száma, ezer fő(3)	% előző évhez(4)				
Közép-Magyarország(9)	2854	100,5	59,6	56,6	5,2	189,5
Közép-Dunántúl(10)	1110	99,9	57,2	53,6	6,3	142,9
Nyugat-Dunántúl(11)	990	99,9	58,3	54,8	5,9	139,1
Dél-Dunántúl(12)	971	99,3	51,6	47,1	8,8	134,0
Észak-Magyarország(13)	1261	99,3	48,8	43,6	10,6	135,5
Észak-Alföld(14)	1534	99,5	49,1	44,7	9,1	98,8
Dél-Alföld(15)	1347	99,4	51,6	47,4	8,2	99,4

Forrás: KSH, 2005

Table 1: Some characteristic of the population

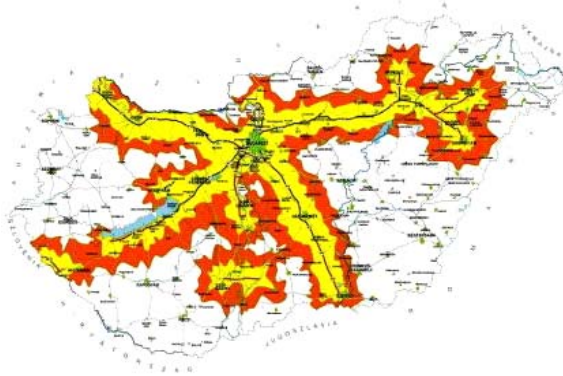
Region(1), Population(2), Number(3), According to last year(4), Rate of activity(5), Rate of employment(6), Rate of unemployment(7), Gross average income per month(8), Central Hungary(9), Central Transdanubia(10), Western Transdanubia(11), Southern Transdanubia(12), Northern Hungary(13), Northern Great Plain(14), Southern Great Plain(15)

További fontos tényező az infrastrukturális ellátottság, amely a közlekedési kapcsolatok mellett magába foglalja az intézmények felszereltségét, kommunikációs lehetőségeket. Véleményem szerint e kérdéskörön belül mégis a közlekedési kapcsolatokat kell előtérbe helyezni, mivel ma már az ország egész területére kiterjedő mobil telefonhálózatok, internetes

szolgáltatások segítségével könnyen átléphetjük a területi korlátokat, és egyenlő eséllyel szerezhetünk és cserélhetünk információkat az ország egész területén. A közlekedési kapcsolatokon belül az autópályáktól való távolságot külön érdemes vizsgálni, hiszen a nagyobb vállalkozások helyszínül jellemzően olyan településeket

választanak, amelyekről az autópályák gyorsan elérhetők. A 3. ábrán Magyarország autópályáit láthatjuk. A pályák mellett sárga színnel a 15 perc alatt, piros színnel a 30 perc alatt elérhető települések láthatók.

3. ábra: Gyorsforgalmi úthálózat elérhetősége 15 és 30 perc alatt (2006)

Forrás: www.betonnet.hu

Figure 3: Accessible of clearway of Hungary in 15 and 30 minutes in 2006

A közlekedési lehetőségek és a fejlettség összefüggését a fenti ábra is bizonyítja, hiszen a térképen jól látható módon épp a már említett periférikus helyzetű, leszakadó térségek, mint pl. Észak-Magyarország, az Alföld nagy része és Dél-Dunántúl elérhetősége nehézkes.

Fejlettséget befolyásoló ötödik tényezőnek a „hely szelleme” összefoglaló nevet adta Rechnitzer. Ezek azok a körülményeket, melyek a települések múltjából, kultúrájából, értékeiből következnek és hatnak a település fejlettségére.

A régiós különbségek után térjünk át az Észak-Alföld régió vizsgálatára. A régió demográfiai jelentőségét bizonyítja, hogy a három megyében él hazánk lakosságának 15%-a, bár az előző évekhez képest kis mértékben fogy.

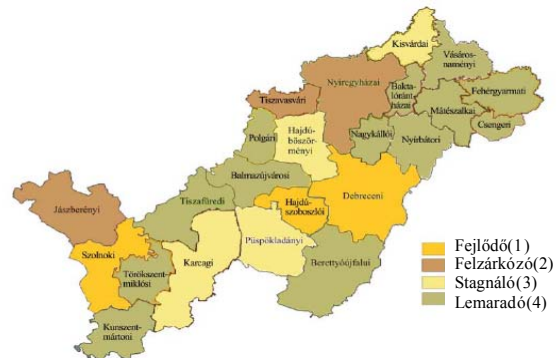
A régió viszonylag kedvező természeti adottságai elsősorban a mezőgazdasági és a kapcsolódó ipari termelésnek, a termál-turizmusnak, illetve az idegenforgalomnak kedveznek. Az adottság azonban csak lehetőség, mivel a szélesebb körű érvényesülésnek a korábbi évtizedek öröksége – a leszakadás, az elmaradottság és a tökehiány – szab gátat.

A régió kistérségei – a megyeszékhelyek kivételével – területfejlesztés szempontjából a kedvezményezettek közé tartoznak. Kétharmaduk a leghátrányosabb helyzetűekhez sorolható, ahol a népesség harmada él, és ahova a terület közel fele köthető.

Országos összehasonlításban a régiókban található a leghátrányosabb helyzetű kistérségek 31%-a. A kedvezőtlen adottságú térségek felzárkóztatására tett erőfeszítések ellenére az elmúlt évben a társadalmi-gazdasági folyamatok pozitív változásai nem, vagy csak kevésbé éreztették hatásukat, s így a területi különbségek a vártnál kisebb mértékben csökkentek, sőt egyes esetekben a differenciáltság tovább növekedett.

A régiók fejlettségének mérésére Faluvégi és munkatársai kidolgoztak egy 9 tényezőtől származtatott komplex mutatószámot. A mutatószám szerint rangsorolták a kistérségeket, melyeket azután 4 csoportba (fejlődő, felzárkózó, stagnáló és lemaradó) soroltak. Ennek eredményét mutatja be a 4. ábra.

4. ábra: Az Észak-Alföld régió kistérségei

Forrás: Faluvégi, 2004

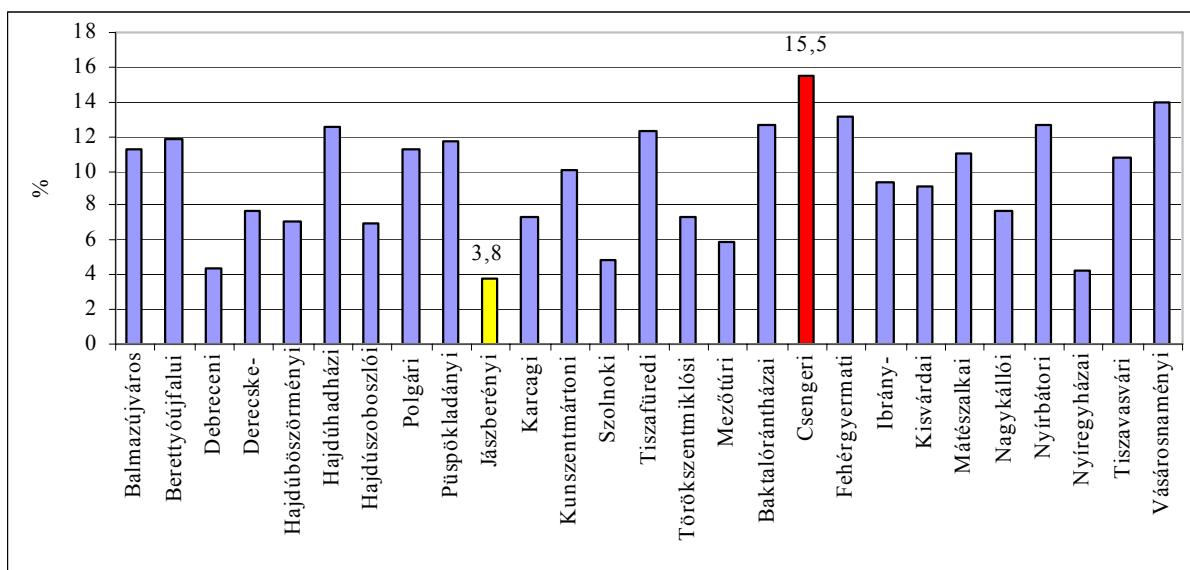
Figure 4: Subregions of North Great Plain Region Developing(1), Closing regions(2), Stagnate(3), Under developed(4)

A régióon belül, a kistérségek között jelentős fejlettségbeli eltérések mutatkoznak. Ennek fejlettség okait vizsgálva ez esetben is a Rechnitzer által megjelölt okok elemzésével kezdtem.

Először is lássunk néhány népességi jellemzőt, mint pl. a munkanélküliség alakulása a különböző kistérségekben (5. ábra).

Az 5. ábrán jól látható, hogy a megyeszékhelyeken az átlagosnál alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, mindhárom város esetében 4,5% alatt marad. Jellemzően viszont az országos átlag feletti, sok esetben 10%-ot meghaladó értékről beszélhetünk. A legjobb helyzetben a Jászberényi kistérség lakossága van, ahol a munkanélküliség 3,8%, ezt az ábrán sárgával jelöltem, míg a legrosszabb helyzet a Csengeri kistérségben alakult ki, ott ez 15,5%, ezt a piros oszlop mutatja a diagramon. Ennek oka lehet a gazdasági bázis és azon belül is a kistérségben lévő vállalkozások száma és az általuk teremtett munkalehetőség (6. ábra).

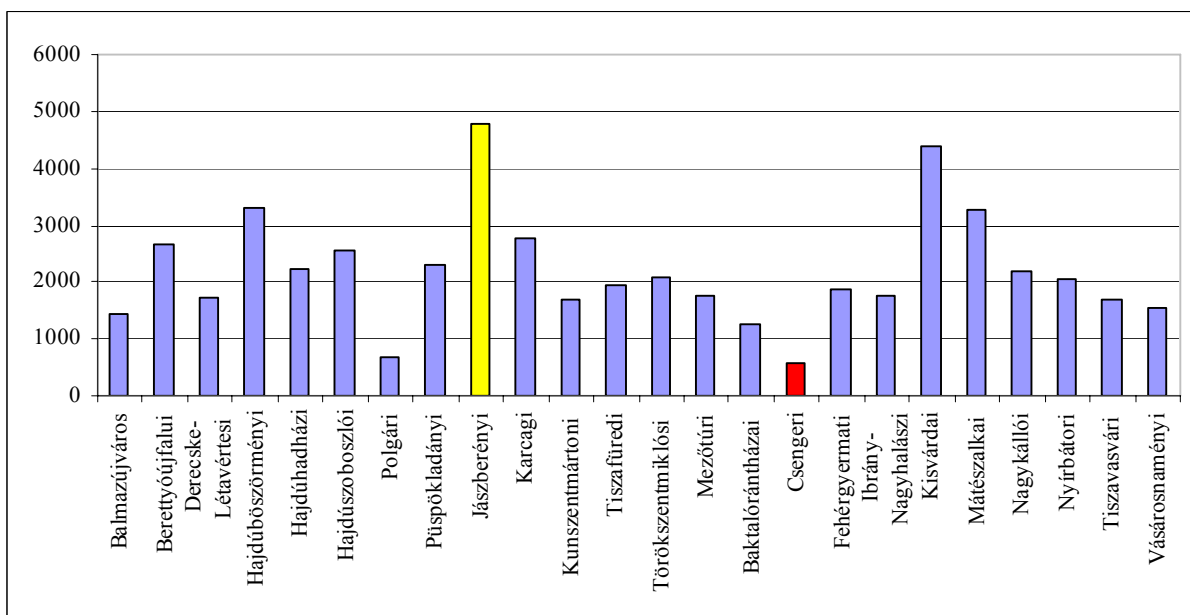
5. ábra: A munkanélküliség aránya az Észak-Alföld régió kistérségeiben

Forrás: KSH, 2005

Figure 5: Rate of unemployment in subregions of North Great Plain Region

6. ábra: A kistérségekben működő vállalkozások száma (megyeszékhelyek nélkül)

Forrás: KSH, 2005

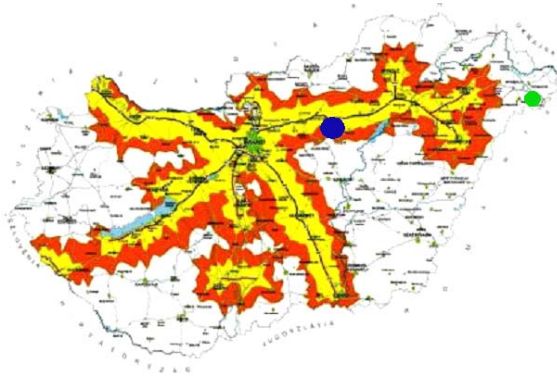
Figure 6: Working venture in subregions (without countyseat)

A feltevésnek megfelelően láthatjuk, hogy az említett két kistérség adatai képezik ismét a szélsőértékeket. A vállalkozások számának összevetésekor nem lehet figyelmen kívül hagyni a kistérségek méretét és lakosságának számát, ezért az adatokat 1 főre vetítettem. Az eltérés így is jelentős, a Jászberényi kistérségben 33%-kal magasabb értéket kapunk, mint a Csengeri kistérségben.

Ezek után azt vizsgáltam, hogy az eltérés

adódhat-e az előbb már említett földrajzi elhelyezkedésből és közlekedési kapcsolódásból. A válasz egyértelműen igen, a feltételezés, miszerint a könnyebben megközelíthető, központi fekvésű térségek előnyt élveznek a periférikus helyzetű, közöttön nehezebben megközelíthető térségekkel szemben, bizonyítást nyert. A korábban bemutatott közötti térképen bejelöltem a két kistérség elhelyezkedését (7. ábra).

7. ábra: A Jászberényi és Csengeri kistérség elhelyezkedése

Forrás: a betonnet térkép alapján saját szerkesztés

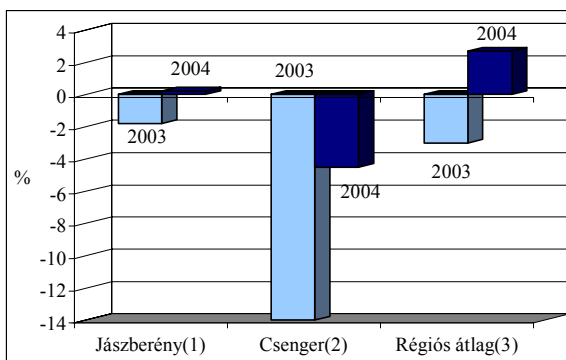
Figure 7: Location of Jaszbereny subregion and Csenger subregion

A Jászberényi kistérség elhelyezkedését kék, míg a Csengeri kistérségét zöld színnel jelöltem. Jól látszik, hogy az előbbi az autópálya közvetlen közelében, míg az utóbbi az autópályától távol, a román határ mellett helyezkedik el.

A következőkben ezt a két kistérséget kívánom mélyebben elemezni. A fejlettségi különbségek – mint már említettem – olyan, nem kívánt társadalmi jelenségekhez vezetnek, mint az elvándorlás, ennek következtében egyes térségek elnéptelenedhetnek. A 8. ábra a két kistérség vándorlási egyenlegét mutatja be.

A 8. ábrán jól látszik, hogy a Jászberényi térségben az elvándorlás 2003-ban a régiós átlagnál kisebb mértékű volt, 2004-ben pedig már pozitív volt az egyenleg. Ezzel ellentétben a Csengeri kistérségben messze az átlag alatti értékkel találkozunk mind 2003-ban, mind 2004-ben, bár az elvándorlók száma csökkenést mutat.

8. ábra: Vándorlási egyenleg (1000 lakosra jutó oda- és elvándorlás 2003-2004)

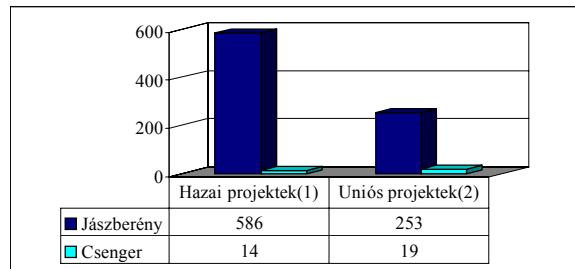
Forrás: Váti Kht., 2006a, b

Figure 8: balance of migration per 1000 inhabitants in Jaszbereny subregion in Csenger subregion and the regional average in 2003-2004

Jaszbereny subregion(1), Csenger subregion(2), Average(3)

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk egyik előnye az uniós pályázati forrásokhoz való hozzáférés. Az Unió kiemelten támogatja a kis-és közép vállalkozásokat és a humán erőforrás fejlesztését, ezért nagy számban találhatunk erre irányuló pályázati kiírásokat. Ezért tartottam fontosnak megvizsgálni a két kistérség pályázati aktivitását. Ennek eredményét a 9. és 10. ábrákon mutatom be.

9. ábra: Hazai és Uniós támogatások – megkötött szerződések (db) (2002-2005)

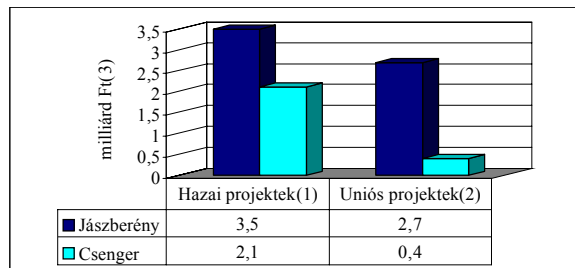

Forrás: Váti Kht., 2006a, b

Figure 9: State and Union projects (valid contracts) 2002-2005

State projects(1), Union projects(2)

10. ábra: Hazai és Uniós támogatások Milliárd Ft (2002-2005)

Forrás: Váti Kht., 2006a, b

Figure 10: State and Union subsidies, billion HUF (2002-2005)

State projects(1), Union projects(2), Billion HUF(3)

Az ábrákból jól látszik, hogy a Csengeri kistérség pályázati aktivitása igen alacsony. Ennek oka lehet egyrészt a pályázatokhoz szükséges önerő hiánya, de személyes látogatásom során azt tapasztaltam, hogy az oka a tájékozottság hiánya a pályázati lehetőségekről. Holott a kistérség leghátrányosabb helyzetű besorolású, amit kiemelkedő módon támogatnak. Ráadásul külön előny, hogy 2007. január 01-től az Európai Unió új tagállamának számító Romániával közös határszakasza van, ami lehetővé teszi a határon átnyúló együttműködést elősegítő támogatások igénybevitelét is.

A vizsgált tényezők együttes hatására egy körforgás alakul ki, vagy tekinthetjük egy lefelé haladó spirálnak, amely a térség további

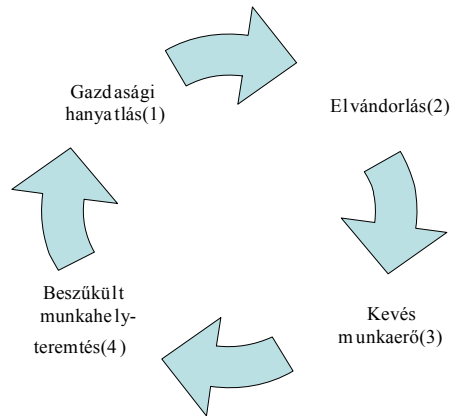
leszakadásához vezet. Hiszen az amúgy is elmaradott térségekben megindul az elvándorlás, amely a térségben lévő munkaerő csökkenéséhez vezet.

Ennek következtében beszűkül a munkahelyteremtés lehetősége, ami a gazdaság további hanyatlását és a térség még súlyosabb lemaradását okozza. Ezt a folyamatot ábrázolja a 11. ábra.

Összefoglalva az eddig leírtakat megállapítható, hogy

- mind a régiók között, mind azokon belül jelentős fejlettségbeli különbségek vannak, melyek olyan a társadalmi aszimmetriák kialakulásához vezetnek, melyek komplex kezelése elkerülhetetlen;
- a periférikus területek különösen hátrányos helyzetűek;
- a kialakult helyzet egy gazdasági körforgás, amelyet tudatosan kell megtörni, például a pályázati lehetőségek kihasználásával és források bevonásával;
- a centralizált állapot további előnytelen helyzethez vezet, ezért a decentralizáció szükségyszerű.

11. ábra: Körforgás

Forrás: Saját, 2006

Figure 11: Circle Economic decline(1), Migration(2), Tight labour market(3), Decrease in job creation(4)

IRODALOM

Faluvégi A. (2004): Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. Területi Statisztika 7. (44.) évf. 2004/5. szám 434-458.
 Rechnitzer J. (2005): Miért élnek jobban az emberek a Dunántúlon, mint az Alföldön? Regionális különbségek és kezelési technikák. Mindentudás Egyeteme, 2005. nov. 13.
 KSH (2005): Magyar Statisztikai Évkönyv 2004. KSH, Budapest.

Váti Kht. (2006a): Kistérségi Helyzetkép – Csengeri kistérség, Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság (VÁTI) Budapest.
 Váti Kht. (2006b): Kistérségi Helyzetkép – Jászberényi kistérség, Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság (VÁTI) Budapest.
<http://www.betonnet.hu/hirek/2003/image/sztrdex/big/dia14.jpg>